

A székelyudvarhelyi ferences kolostortemplom főoltárának restaurálása

Mihály Ferenc

Építéstörténeti adatok

A reformáció korában elűzött ferencesek több ízben is próbálnak gyökeret verni korábbi missziós területükön. 1604-ben hat barát az egykori, valószínűleg domokosrendi kolostorépületet próbálja elfoglalni. A többnyire protestáns felekezettű városban ellenállásba ütköznek. Hasonló zavargások, zaklatások jellemzik a 17. századi tevékenységüket. A 18. század eleji uralomváltás kedvező feltételeket teremt a ferences tevékenységnek, és Erdély más misszióihoz hasonlóan a török által elűzött boszniai barátok fontos tevékenységet folytatnak ezen a területen is. 1706-ban a barátok újra letelepednek¹, de az sem kizárt, hogy csak helyet váltnak a városban. A 18. században a főtérrre épült új ferences kolostor telkét és első házát Lakatos István Csik-, Gyergyó- és Kászon székek főesperese 1705-ben adományozta a rendnek. Ez a telek valószínűleg a mai kolostor alapterülete lehetett, viszont később a ferencesek megszerezték a szomszédos telkeket is. Először faépületben laktak, kőtemplomuk építése 1712–1779 között történt. A főbejárat kapuzata fölötti 1728-as felirat, és az a tény, hogy az épület szerepel a Székelyudvarhelyt ábrázoló, 1735-ös és 1736-os Conrad von Weiss féle vízfestményeken, azt bizonyítja, hogy az 1730-ban említett alapkövetétel valójában csak valamilyen átépítést jelent. A korai erdélyi barokk templomok közé tartozó épület két nyugati tornyos, kétoldalt kápolnasorral kísért hajóval és magas, egyenes záródású szentéllyel rendelkezik. A nyugati négyszög alaprajzú tornyok az 1736-os rajzon még csak sisakjukkal nyúltak a timpanonos, oromfalas templomtest fölé. Magasításukra 1771-ben került sor, és ma is a 18. század végének stílusjegyeit hordozzák. A barokk homlokzat díszítése mértéktartó. A párkányokkal és lizénákkal tagolt homlokzat legszebb eleme a kőből faragott, félköríves záródású kapu, amely 18. századi kőfaragványaink érdekes eleme. A kapuzatot füzérek és virágdíszek borítják. A templom főtéri homlokzata szintén egyszerű. A dongaboltozatú kápolnákat félköríves, míg a föléjük emelkedő, szintén dongaboltozatos hajót háromkaréjos ablakokkal látták el. A templomépítéssel párhuzamosan kolostort is építettek, melynek befejezésére 1752-ben került sor.²

A templomba belépve tág, látványos belső tér tárul elénk. A tornyok alatt két kápolna található, míg a hosszaházhoz két oldalról három-három kápolna csatlakozik.

1. kép. A székelyudvarhelyi ferences templom a templombelső és a főoltár restaurálása előtt.

A főhajó fiókos dongaboltozata hevederekkel erősített. A téglalap alaprajzú kápolnák közötti falpillérek vaskosak, a főhajó boltozata alatt hangsúlyos golyvázott főpárkány húzódik. A kétszakaszos, keresztboltozattal rendelkező szentélynek magas, ívelt alaprajzú, egész falat betöltő oltárépítménye van (1. kép).

A szentélyt a 18. század végén falképekkel díszítették, mely festés a közelmúltban szabadult meg a későbbi korok átfestéseitől. A boltozat központi mezejében a Guido Reni festménye alapján elterjedt Szent Mihály arkangyal-ábrázolást láthatjuk, amint letaszítja a Sátánt. Az oltárépítmény mögötti felirat arról tanúskodik, hogy a festést a kor ismert festője, Veres Mátyás és felesége Perger Krisztina végezte 1780-81-ben.

DEO ADJUVANTE / ALTARE HOC CUM SAN- / CTUARIO DEPICTUM, ET / DEAURATUM EST SUB / A·R·P PROVINCIALI CASI- / MIRO DOMOKOS ET PRO / TUNC LOC· GWARDIANO / R·P·MICH·SANTA SYNDI- / CO CONV·SP·DNO SIGISM· / FERENTZI. PER PICT· MA- / THIAS VERES EIUS CON- / SORT· CHRISTINA PERGER / ANNO 1781

A római kapitális betűkkel írt felirat mellett más betűtípussal egy rövidebb felirat arról tudósít, hogy Kontz Krizogon (1758–1830) ferences pap jelentősen támogatta a munkálatot.

In hac Ara polivit / aurum D P Chryzogon / Kontz

A közelmúltban történt falkép-feltárás és restaurálás alkalmával a diadalíven napvilágot látott két kronosztikonos felirat 1780, illetve 1781-ből.

¹ P. György 1930. p. 239.

² Weisz 2007. pp. 367–368.

ALTARE / LÆTE REFVLGENS DI / VI
 PETRI ATQVE PAVLI / APOSTOLIA META
 PAVPERTATIS.

TVRBO DOLOS ASTRIS, FERIO STÛGIS IGNE
 SVPERBOS / ÆSTVAT IGNITIS MENS VBI
 CÆCA ROGIS.

A teljes templombelsőt 1928-ban Lotz Károly marosvásárhelyi tanítványa, Herceg Ferenc festette ki, illetve festette át. Ezek a falképek ma is láthatók a templomhajó boltozatán.

A kolostorban elemi iskola is működött, 1949-ben a rend feloszlását követően raktárként, majd fiú bentlakásként használták. Az 1989-es fordulat után a rend visszakapta a templomot és a kolostort.

A templom faberendezése

A főoltár (2. kép)

A szentély északi falához egész falfelületet betöltő, nagyméretű, igényesen kiképzett főoltár készült. A fa építménytől kissé előbbre, körüljárható, falazott oltárasztal helyezkedik el, rajta a tabernákulummal. A Szent Péter és Szent Pál tiszteletére emelt főoltár központi fülkéjében Mária látható, kétoldalt Szent Péter és Szent Pál apostolok, vala-

2. kép. A főoltár a központi és oromzati rész helyreállítását követően.

3. kép. Mária-szobor. Restaurált állá-

ve a Mária-szobor egyedi az erdélyi vagy a Kárpát-medencei emlékek között (3. kép). A kis Jézus nélkül ábrázolt Mária jobb kezében a tisztaság szimbóluma, a liliom volt, míg lába alatt a tévtanokat író és görcsösen védő eretnek található. Mária fejére két angyal koronát helyez. A reformáció előtti Mária szobron a Mária lába alatti holdsarlóba komponált emberarc (Csíksomlyó, Erdőszentgyörgy) a Mária Istenanyaságát tagadó Nesztoriuszra utalhat, hangsúlyozva Mária Istenanyaságát, apokaliptikus lényét. A székelyudvarhelyi Mária-szoborról az is elképzelhető, hogy az ellenreformáció sajátos megfogalmazását hordozza. Sajnos az idők során Mária kezéből a liliom, az eretnekből az író toll elkallódott, de még szomorúbb, hogy a könyv lapjairól a hajdani feliratot szándékosan kikaparták, megsemmisítették. A felirat feltehetően sokat segíthetett volna a szobor ikonográfiai jelentésének pontosításában, de az sem kizárt, hogy a készítőre, vagy a készítés évére vonatkozó információt hordozott. Szerencsés módon fennmaradt egy nyomólemez a 18. század közepéről vagy második feléből, mellyel a székelyudvarhelyi Mária-társulat emléklapját nyomtatták.³ A liliomról és az író tollról ez az ábrázolás tanúskodik.

Erzsébetváros örmény katolikus templomában őriznek egy igencsak hasonló kompozíciójú faszobrot. A különbség csak abban rejlik, hogy ez utóbbinál az eretneket egy

³ Muckenhaupt, 2007. pp. 48–49. Feltehetően Franz Leopold Schmittner műhelyéből. 18. század. 21×11,5 cm. Felirata: *felül*: Tiszteltetik / Székely Udvarhelyt a T. P. Franciscanusok Templomában. *Alul*: En ... mái Napon Fogadom, hogy á Makula / nélkül Fogantatott Sz. Szűzet, mint nagy Erdemű Pátronámot / tisztelem, és az ő aiatosságát életem Fottáig tehetségem Szerént / gyakorlom Isten Engem úgy szegéljen. An(n)o 17 M.

4. kép. Az eretnek alakja félig feltárt állapotban. A szemek, az orr és a sapka szándékos rongálás nyomát viseli.

5. kép. Az eretnek alakja a restaurálás után.

6. kép. A főoltár központi része Mária alakjával, a helyreállítást követően.

ördöggel helyettesítették, melynek szárnyai, szarvai és karmai vannak. A székelyudvarhelyi szobornál (4-5. kép) az eretneknek egyértelműen emberarca van, sőt mi több, a fejére rászoruló kis simléderrel ellátott sapkája a korábbi németalföldi viseletekre emlékeztet. Az örmény templomban őrzött Mária-szobor esetén könnyen elképzelhető, hogy az eretnekség megtagadásának hangsúlyozása és a fölötté aratott győzelem szoros összefüggésben van az erdélyi, 18. századi örmények ama törekvésével, hogy bizonyítsák, hogy az őket ért eretnekségi vádak igencsak hamisak.⁴

Az oltár felépítését, díszítését és ikonográfiáját tekintve erős hasonlóságot mutat a medgyesi, dévai és körösbányai ferences kolostortemplomok oltáraival. A dévai és körösbányai oltárok nagyméretű, lendületes, könnyed áttört faragványai és a medgyesi oltár szobrai szoros hasonlóságot mutatnak a székelyudvarhelyi oltárral. Feltételezzük, hogy a 18. század második felében a renden belül tevékenykedő ugyanazon faszobrászok, fafaragók és asztalosok munkái lehetnek. A kor szokása szerint az oltár asztalos-szerkezete fenyőfából készült, míg a faragott rátétdíszítések, faragványok és szobrok hársfából. Az asztalos-szerkezetekre egyszínű fehér festés

vagy márványt imitáló piros és kék díszítőfestés készült, míg a faragványok túlnyomórészt aranylap borítást kaptak. Az aranyozott felületen váltakozik a fényarany és a matt arany.

Az írott forrásokkal ellentétben, az oltár egységes felépítésében nehezen elképzelhető, hogy a Mária-szobor fülkéjében korábban egy feszület állt volna (6. kép).

A mellékoltárok

A hat mellékkápolna mindegyikében rangos kiképzésű oltárt láthatunk.

A hajó baloldalán lévő első kápolnában a kolozsvári Könnyező Szűz képének vászonra festett másolata található baldachinos oltárépítményben. A baldachin fölött egy kartus van, mely feltehetően feliratot, évszámot, esetleg címert rejt az átfestés alatt. Az oltár predellájába, kiemelhető kis dobozokban két szép apácamunkát helyeztek el.

A második oltár Szent Antal tiszteletére állított. Felépítése, díszítése megegyező az előtte lévő Mária oltárral.

A baloldal harmadik kápolnájában Szent Klára tiszteletére emeltek oltárt. A Szent Klárát ábrázoló olajkép fölé Mária Magdolna festett képét helyezték. Az oltár felépítése különbözik a többi mellékoltártól, átalakításra enged következtetni. Az oromzati, Mária Magdolnát ábrázoló kép formailag nincs összhangban a felső építménnyel. A felső profil megszakítása egy korábbi faragvány vagy kartus elhelyezésére enged következtetni. Szokatlan, hogy az oromzati retabulum világos alapra felhordott kék márvány erezetű festése teljesen végigfut a kép mögötti mezőben. A főpárkány fölötti két oszlopszéken hajdan két szobor vagy faragvány lehetett.

A jobboldali első kápolnába Szent Ferenc tiszteletére állítottak oltárt. A pandantjával hasonló felépítésű és díszítésű oltár baldachin fölötti kartusa fontos információt rejthet a többretegű átfestés alatt. Az oltár vastkosabb predellája és könnyedebb retabulumja arra enged következtetni, hogy itt is egy másodlagos összeépítés történt. A predellába helyezett kis dobozszerkezetekből a kolostormunkák elkallódtak. A központi, Szent Ferenc stigmatizációját ábrázoló vászonra festett olajképet Hermann György 1903-ban festette. A központi kép mögötti elta-kart feliratról tudjuk, hogy Hermann György és fia Gyula 1902-ben az oltárt újíttotta.

A második kápolna oltárán jelenleg Szent Teréz képe látható. A vászonra festett olajképet Herczeg Ferenc festette 1928-ban. Az oltár felső része ugyanolyan szerkezettel és díszítéssel van kiképezve, mint a Mária, Szent Antal és Szent Ferenc mellékoltárok. Az oltár predellája egy Nepomuki Szent János tiszteletére emelt oltár tartozéka volt. A hídszerűen kialakított oltárpredella a szent mártíromságához kapcsolódik, a Moldva folyó Károly hídját ábrázolja, melyről a szentet a vízbe dobták. Az orgonakarzaton található egy Nepomuki Szent Jánost ábrázoló vászonkép a 18. század második feléből. Korábban ennek az oltárnak lehetett a tartozéka.

⁴ Pál Emese szóbeli közlése.

Az utolsó jobboldali kápolna oltára Szent Anna tiszteletére emeltetett. A középső, vászonra festett olajkép Szent Annát ábrázolja, amint a kislány Máriát tanítja, Joachimmal a háttérben. Az oromzati képen Világosító Gergelyt láthatjuk, amint Trdat örmény nagyfejedelmet megkereszteli. Az oszlopos szerkezetű oltárépítmény egy kolostormunkával díszített predellán nyugszik.

A hat mellékoltáron több ízben végeztek felújítási, javítási munkálatokat. Az oltárokon végzett kutatások arra engednek következtetni, hogy a többrétegű, igénytelenebb átfestések alatt nagy felületen fennmaradt az eredeti színvilág. A fenyőfából készült asztalos-szerkezeteken élénk színű márványt utánzó díszítőfestés található, míg a faragott részeken, rátétfaragványokon és kereteken fémszínezés.

Az Udvarhelyhez közeli tibódi római katolikus templomban (korábban temetőkápolna) egy 1764-ből való, Sarlós Boldogasszony tiszteletére emelt főoltár található. A közelmúltban restaurált oltár szerkezete, díszítése és festése teljesen megegyezik a székelyudvarhelyi ferences templom első négy mellékoltárával.

Szószék-együttes, papi szék

A díszes kiképzésű szószék-együttes 1745-ben készült. A szószékkosár mellvédjén a négy evangélista festett képe látható, melyek az 1928-as átfestések alkalmával készültek. A szószék-bejárat mellvédjének három táblájába és a szószékkosár ötödik kartusába is alakos ábrázolások készültek hajdan, melyeket a későbbi mázolások alkalmával eltakartak. A kosár 20. századi, négy evangélistát bemutató képe alatt ott lapul egy korábbi festés, mely valószínűleg ugyancsak az evangélistákat ábrázolja.

A szentély jobb oldalán egy háromülékes, baldachinos papiszék található. A főpárkány tetején a Jó Pásztor szobrát láthatjuk, díszes faragványokkal, vázákkal övezve.

A templom asztalosmunkái

Szerencsésen fennmaradt a templom néhány eredeti nyílászárója. A szentély négy oratórium-ablaka, a toronyfeljáró ajtószárnya, az orgonakarzat két ajtószárnya, valamint a szentély két ajtaja a 18. század termékei. A keretbetétes szerkezetű, profillécekkal díszített, két füles mezőre tagolt ajtólapokat igényes vasalatokkal látták el. Figyelemre méltó a keretek sarokillesztése, mely oltároknál alkalmazott, archaikus vonásokat őriz. A puhafából készült ajtószárnyakat hajdan festették, értékesebb fák, gyökérfurnérok rajzolatát, színét imitálva. A közelmúltban több ajtószárnyról eltávolításra kerültek a későbbi korok szerényebb kivitelű, egyszínű átfestései, mázolásai.

A sekrestye bútorzata igényes 18. századi asztalosmunka, melynek előképeként a szamosújvári ferences kolostor műalkotásai szolgálhattak. Noha ez utóbbinál mives intarziámunkát láthatunk diófa, tiszafa berakással, a székelyudvarhelyi szekrények ajtóinál, fiókjainál, for-

gatható sarok-tabernákulumánál flóderfestéssel sugallták e nemes fák rajzolatát, színét.

A rendházban számos más műalkotást, szobrot, festményt, oltártöredéket őriznek, melyek kultúrtörténeti értéke jelentős. A kápolnában egy Mária kegykép-másolat található, díszes keretezésben, mely nagyon közel áll a római Santa Maria Maggiore templom Havas Boldogasszony kegyképéhez. A kegykép másolatát láthatjuk a kolozsvári ferences templom főoltárán, valamint a mikházi ferences kolostor egyik mellékoltárán. A kolostorban egy Győzedelmes Máriát ábrázoló faszobrot is őriznek. A kolostor emeleti folyosóján egy ostorozott Krisztus- és egy Szent Ferenc-kép található.

Állapotleírás

A 20. század végére a ferences rend visszakapta jogos tulajdonát és hozzákezdhetett a több évtizede elhanyagolt épületegyüttes helyreállításához. A templom építészeti helyreállítását, javítását követően sor került a faberendezés kutatására, állapotfelmérésére, a restaurálási terv elkészítésére és a helyreállítás megkezdésére.

A templom faberendezése, állapotát tekintve, közepesnek mondható. Annak ellenére, hogy többször, többé-kevésbé sikeresen javították, átfestették, anyagában és festésében sokat megőriztek az egységes, igényes barokk berendezésből.

Nagyobb szerkezeti károsodások, hiányok, cserék nem jellemzik a berendezést. Talán a legjelentősebb beavatkozás az főoltár szentségházán történt valamikor a 20. század legelején (7. kép). Az ívesen előhajló, forgatható tabernákulumot magába foglaló építményt megcsonkították, a forgatható részt eltávolították és egyszerű ajtókkal látták el. A főoltár esetében jelentős biológiai károsodások csak az oltár alépítményén azonosíthatók. Az idők folyamán a talpzat sok nedvességet kaphatott, ennek következtében a lábazati rész, a dobozszerkezet alsó, vízszintes elemei rovarkárosodottak.

7. kép. Az oltárasztal és az átalakított tabernákulum, a helyreállított, eredeti színvilággal.

8. kép. Kutató ablak a főoltár lábazati részén. Az eredeti fehér réteget négy későbbi átfestés réteg borítja.

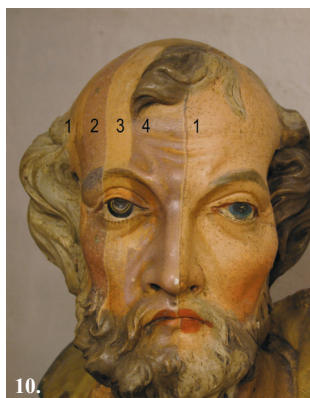
9. kép. Feltárási próba Mária szoborfülkéjén. Az eredeti, ezüstre felhordott zöld lazúrt ötrétegű átfestés borítja.

A legjelentősebb beavatkozás a festett felületen történt, melyet több ízben átfestettek. A koronkenti átfestések nem egységesen borították a teljes felületet. Általánosan három-négy réteg átfestéssel számolhattunk. Az oltár lábazati részén az eredeti piros márványozáson, illetve fehér festésen négy átfestés réteg volt, melyek szerényebb, fehér átfestések a későbbi korokból (8. kép). Mária íves szoborfülkéjébe az ezüstlapra színes lazúrokkal nagyon mutatós kagylómotívumot festettek, melyet öt ízben átfestettek (9. kép). Az öt alsó, ember nagyságú szobornál az eredeti, igényes, 18. századi festést három (10. kép), míg az oromzati Szentháromság kompozíció alakjait két, illetve három rétegben festették át. Az aranylappal borított faragványok esetében is hasonlóan több átfestési réteggel számolhattunk. Az oromzat hátlapján a dicsfénykoszorúk mellett az első átfestési rétegen talált 1830-as években készült ceruzafelirat alapján feltételezzük, hogy az első átfestés már ez előtt megtörtént. A szoborfülkébe rejtett papírocska alapján jelentős munkálatra került sor 1898-ban, melyet Imrecska és Szántó aranyozók és szobrászok végeztek. Nekik tulajdonítjuk az oltár sajátos, a 19. és 20. század fordulójára jellemző átfestés rétegét. Szintén egy ceruzairás jelzi, hogy a harmadik átfestés réteg már 1945-ben fedte az oltárt. Összességében megállapítható, hogy az átfestési rétegek nem képviseltek különös történeti, művészettörténeti értéket (11-14. kép).

Az oltár restaurálása

A restaurálás általános, többnyire a restaurátor-szakmában jól ismert munkafolyamatokkal, módszerekkel és anyagokkal történt, ezért ezt a folyamatot csupán néhány mondat erejéig ismertetjük nagyon vázlatosan, majd egy-egy részletre, észrevételre térünk ki, melyek – véleményünk szerint – tanulságosak.

A kutatást, próbafeltárást, próbatisztításokat követően összeállítottuk a restaurálási tervet a hatósági engedélyeztetés végett, majd sor került az oltár részleges bontására. Az asztalos-szerkezet a helyén maradt, a szobrok, a rátétfaragványok és Mária központi szekrénye

10.

11.

12.

13.

14.

10. kép. Szent Péter arca a feltárási folyamatában. 1. Az eredeti, 18. századi réteg. 2-4. átfestési rétegek.

11-13. kép. Puttőfejek az oromzati Szentháromság kompozíciót körülvevő felhőkoszorúból. Félíg feltárt állapot. Baloldalon az eredeti, 18. századi réteg, jobboldal a 20. századi igénytelen átfestés. A szárnyakon az eredeti, 18. századi aranyozás látható.

14. kép. A Mária feje fölött koronát tartó, baloldali angyalka, félbetisztított állapotban.

kiemelésre kerültek. A legnagyobb feladatot a feltárási munkálatok jelentették, melyeket részben mechanikusan, másrészt vegyszeres úton végeztünk. A fertőtlenítési folyamatot követően szerkezeti megerősítés és kisebb plasztikai kiegészítések elvégzése következett. Tekintettel arra, hogy az oltár felépítésben, díszítésben és – nem utolsósorban – festésben igencsak jól és nagymértékben megőrizte a 18. századi állapotot, sok kiegészítésre, retusra nem volt szükség (15-16. kép).

A feltárási munkálatok az oltár teljes festését érintették. Mint már korábban említettük, többretegű átfestés borította az egész felületet. Mivel az átfestési rétegek nem képviseltek művészettörténeti értéket, ezért egyértelműen azok eltávolítása mellett döntöttünk. Aránylag könnyű feladatot jelentett a márványozott díszítőfestéssel borított részek feltárása. A többretegű, többnyire olaj kötőanyagú

15. kép. Részlet a Mária-szoborról és környezetéről a restaurálás előtt.

átfestéseket meleg levegő segítségével, mechanikus úton távolítottuk el. Kis készülékkel, melyen pontosan állítható a hőmérséklet és a kiáramló levegő mennyisége, és a tisztítandó felület korlátozható egy vagy akár fél négyzetcentiméternyi felületre, a márványozott díszítőfestés jól feltárható volt. A hő hatására, a márványozott felületre felhordott, enyhén megsárgult, vastag védőbevonat, lakkréteg lágyult meg leghamarabb és könnyen lehámozhatóvá vált valamennyi átfestési réteggel együtt (17. kép). Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a felület nem forrósodott át, mivel a tisztítás egyszerre kis felületre terjedt ki, a melegítés ideje és mértéke a készülékkel jól szabályozható. Tudott, hogy a magas hőmérséklet káros hatást fejthet ki a kötőanyagokra, szerves bevonatokra vagy akár a hordozóra, ám összehasonlítva a vegyszeres eljárásokkal, ez a módszer eredményezte a legszebb felületet, a legkevesebb sérüléssel. A feltárás után 95–98%-ban megmaradt az eredeti festékréteg és csak kis hibákat, sérüléseket kellett retusálni.

Az oltár fémszínezésének jelentős részét ezüstlap bevonat képezte. A bóluszrétegre fölfordított ezüst lapo-

16. kép. Részlet a Mária-szoborról és környezetéről a restaurálás után. A retusált felület aránya 1% alatt van.

17. kép. A Mária-szobor piros márványozással díszített talpazata. Mechanikus feltárás hő-légfúvóval. A meglágyult felső rétegek az eredeti rétegre felhordott bevonat szintjén szépen elválnak.

18.

18. kép. Ezüstre felhordott vörös lazúr. Az oromzat térdeplő angyalának köntöse a feltárás folyamatában.

19. kép. Szent István alakja a restaurálás előtt.

20. kép. Részlet Szent István alakjáról a restaurálást követően. A palást belső oldalát ezüstre felhordott sárga lazúr díszíti, a párnán és a kabáton két különböző zöld lazúr maradt fenn, a palást csatjainak ékköve vörös, az övcsat ékköve kék lazúrszínekben pompázik.

19.

20.

kat polírozták, majd színes lazúrokkal borították (18-20. kép). A pigmentekben vagy színezékekben szegény, áttetsző bevonat vagy lakkréteg a felületnek nemesebb, fém-

21. kép. Az oromzat térdeplő angyalalakjának vörös lazúrral, gazdag árnyalatokkal megfestett köntöse. Helyreállítás utáni állapot.

22.

23.

22. kép. Részlet a Mária-szoborról félig feltárt állapotban.

23. kép. Részlet a Mária-szoborról a restaurálás után. Az eredeti festékréteg 95–98%-ban fennmaradt.

jelleget adott. Ezeknek az ezüstözött felületeknek a tisztítása, véleményük szerint, az egyik legnehezebb feladat. Az ezüst réteg a kén hatására korrodálódik, először enyhén sárgul, majd barnul, míg végül egészen fekete színt ölt. Amennyiben egy károsodott, töredékes ezüst réteggel van dolgunk, ennek a beazonosítása önmagában is könnyen félrevezető lehet. A feltárás szempontjából nagyobb probléma ezen a változó ezüst felületen lévő színes lazúrrétegek a megőrzése. A magyarázat talán abban rejlik, hogy a polírozott fém felületére gyenge erővel kötődik a színes lakk, és mechanikus beavatkozás esetén a leggyengébb pont e két réteg között található. Vegyszeres feltárás, tisztítás esetén is legtöbbször az ezüst felületén válnak el a rétegek, és egy fényes ezüst felületet nyerünk, mely nagyon látványos, de köszönő viszonyban sincs az eredeti megjelenéssel. Számos restaurált tárgynál, szobornál és oltárnál láthattuk, hogy a hajdani lazúrozott felületekre teljes rekonstrukció készült, azzal az indoklással, hogy a lazúrréteget nem lehet feltárni, de még inkább, a retusálása lehetetlen. Ez az út veszélyes, hisz egy kis mintafelület vagy szigetecske alapján készült, nagy felületre kiterjedő rekonstrukciónak a hitelessége megkérdőjelezhető, mivel ezek a lazúrok nem homogén bevonatok. A tanulmány tárgyát képező oltáron például az oromzati adoráló angyalok vörös lazúrrétege festőien változik az angyalok köntösén (21. kép). Vannak részek, ahol egészen tömény, pirosas jellegű, máshol egészen vékony, sárgásba hajló árnyalatot mutat. A képiró festett a színes lazúrral és nem egységesen kiszínezte az ezüst felületet. Még szebb részletet tártunk föl a Mária-szobor fülkéjében, ahol az ezüstre színes lazúrokkal egy nagy kagyló-motívumot és drapériát festett. Mária köntösét hasonlóan ezüst rétegre festett színes virágokkal, levelekkel díszítette a mester (22-23. kép). A lazúrok készítésére és felhordási módozataira jelen rövid tanulmányban nem térünk ki, mivel az ISIS-füzetek hasábjain a közelmúltban egy ennek szentelt tanulmányt olvashattunk⁵, mely ismerteti számos receptes könyvben föllelhető lazúrozási

technikát és anyaghasználatot. A székelyudvarhelyi oltár esetében a feltárás több lépésben történt, rétegről-rétegre haladva lefelé, különböző módszerekkel és anyaghasználattal. A színes lazúr felületén lévő első átfestési réteg eltávolítására, számos feltárási próbálkozást követően, a legjobbnak a tömény (32%-os) ammónium-hidroxidos (NH₄OH) tisztítás bizonyult. Apránként haladva, kis felületen (kb. fél négyzetcentiméter), rövid vegyszerezés után – mondhatni – azonnal szárazra visszatöröltük a felületet. Ezt többször megismételve, szép lassan el lehetett vékonyítani, sorvasztani az átfestési réteget. Arra törekedtünk, hogy a felület folyamatosan száraz legyen, és a repedéshálón keresztül ne kerüljön be vegyszer a mélyebb rétegek közé, mivel a vékony lazúrréteg nagyon érzékeny. Más festett felületekkel szemben, amelyek sokszor aránylag jól bírják a különböző vegyszeres tisztításokat, az ezüstre felhordott lazúrrétegek nagyon érzékenyek, és majdnem minden vegyszerre elválnak az ezüst alaptól. Tehát azt próbáljuk hangsúlyozni, hogy a feltárás folyamán nemcsak a vegyszer összetétele, hanem annak az alkalmazási módja is igencsak fontos.

A feltárást követően kicsit ellentmondásos, vagy inkább szokatlan színvilág mutatkozott a főoltáron. Az asztalos-szerkezet jelentős részén fehér alapszín, míg az oszlopok és a lábazat alsó felén piros márványfestés került napvilágra. Az oltárasztal és a rajta lévő szentségház világoskék. Mindehhez az oltárépítményen hangsúlyos kék és zöld lazúrrétegek társulnak, gazdagon aranyozott faragványokkal. Ha a mai ízlésvilágunk szerint egy kicsit túlzottan változatos és szokatlan is a színpompa, bizonyára a barokk esetenként túlfűtött gazdagságába, színpadias megjelenésébe jól illeszkedik.

Az eddigiek során szót ejtettünk több típusú felületről, díszítésről és feltárási módszerről. Ugyanakkor szükséges megemlítenünk azt is, hogy az aranyozások esetében nem minden részleten tártuk fel az eredeti felületet (24-25. kép). A piros márványutánnal díszített oszlopok fejezetét és egyes áttört faragványokat úgy festettek át az 1898-as beavatkozás során, hogy a díszek kidomborodó részeire fény-aranyat, a környező felületekre pedig matt

⁵ Tövissi 2015. pp. 20–29.

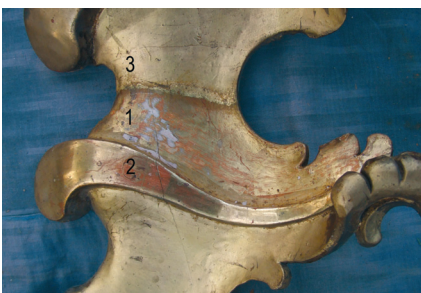

24. kép. Pajzsdísz a főoltár központi fülkéjének jobbjáról, a kutatóablakokkal. A dísz négyrétegű átfestés borítja. Az aranyozott felületeken részben a sötétvörös bólusra felhordott 19. század végi aranyozás, másrészt az igénytelenebb, későbbi, elszíneződött bronzporos átfestések láthatók.

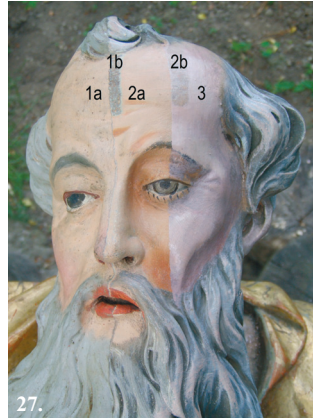

25. kép. A pajzsdísz a restaurálást követően. Az aranyozott felületeken részben a feltárt 18. századi fényarany, másrészt (a szélső bogyós díszítésen) a 19. század végétől származó, a restaurálás során megőrzött fényarany látható.

aranyat hordtak fel. A fényarany felhordása előtt az eredeti aranyozás felületét durván megfaragták, megcsiszolták, majd másfél-két mm vastagon lealapozták, erre került a sötétebb vörös bólus és a később szépen felfényezett aranyfüst. A felület érdesítése során okozott sérülések és az alapozás nyomai néhol még a környező részekre is kiterjednek, ráfutnak (26. kép). Az aranyozókat ez nem zavarta, mivel ezeket a felületeket matt arannyal borították. Az említett beavatkozás után, az oltáron még több ízben végeztek javítást, felújítást. A jó minőségű, szép patinájú, fényarany felületeket nem festették át. A környező matt arany felületeket viszont több rétegben borították igénytelenebb, elszíneződött, bronzporos átfestési rétegek. A helyreállítás során ez utóbbi bronzporos festések eltávolítása mellett döntöttünk, feltárva az alattuk fennmaradt 18. századi fényaranyat. A 19. század végi fényarany eltávolítása során – mely technikailag is nehezen kivitelezhető – az eredmény egy töredékes, sértett eredeti felület lett volna, melyért fel kellett volna áldozni egy jó megtartású, szép felületű aranyozást, majd helyette egy gyakorlatilag ugyanolyan rekonstrukciós festést készíteni. Mindezeket mérlegelve, az 1898-ban készült fényarany felületek megtartása mellett döntöttünk.

26. kép. Egy faragvány részlete.
1. sérült eredeti fényarany felület.
2. Az 1898-as átfestésnek tulajdonított fényarany réteg.
3. háromrétegű matt arany és bronzporos átfestés.

27. kép. Az Atya arca a feltárási folyamatában. 1a. eredeti, 18. századi réteg. 1b. az eredeti festés patinája, szennyeződése. 2a. első átfestés réteg. 2b. első átfestés réteg patinája, szennyezett felülete. 3. második átfestés réteg.

28. kép. Tanúfolt Szent László király palástjának belső oldalán, az ezüstözött, sárga lazúrral színezett felületen.

A patinaréteg beazonosítása, megőrzése nagyon fontos feladat a festékréteg-kutatások és feltárások során (27. kép). A patina szó igencsak sok mindent magába foglal. A teljesség igényére való törekvés nélkül, csak a legfontosabbakból emelünk ki néhányat: részben lerakódott, ráakódott, erősebben kötődő szennyeződés; sok esetben zsírosabb jellegét a gyertya- és olajégetésnek köszönheti. Származhat tapintásból, kézzel való simogatásból, de a többszöri, többé-kevésbé szakszerű takarítás is befolyásolja, nem beszélve az visszamaradt tisztítószerek maradványairól. Nem utolsó sorban egy adott festékréteg vagy bevonat réteges öregedése is eredményezheti, mivel a réteg felső fele jobban ki van téve a környezeti hatásoknak, és erőteljesebben öregszik. E felsoroltakból számunkra az a legfontosabb, hogy a patinaréteg a tisztításkor elválasztó réteggé működik. Pontos beazonosítása és megismerése, mondhatni, elengedhetetlen a szakszerű feltárásnál. Az a szerencsés, ha a feltárára szánt festékrétegnél a patinaréteg megőrzésre kerül, illetve, amennyiben zavaró, elvékonyításra vagy finom tisztításra, mellőzve a teljes eltávolítást, a nyers festés felületre hozatalát. Sok információt is rejthet, néha tájékoztathat arról, hogy mennyi ideig volt „használatban” egy adott színvilág, milyenek voltak a körülmények, stb. Az oltár esetében a szobrok testszíneinél szépen fennmaradtak a különböző rétegek patinái, többé-kevésbé szennyezett felületei.

A restaurálás során nagyon fontos és hasznos érinthetetlen tanúfoltok megőrzése (28. kép). Az utóbbi időben egyre jobban hajlunk minél több tanúfolt meghagyására, valamennyi típusú felületnél. Ezek bizonyíthatják a munka hitelességét, a feltárási szakszerűségét. Ugyanakkor nagyon sok információt megőriznek az utókor kutatói, restaurátorai számára az átfestési rétegekről, különböző korok ízléséről, színvilágáról. Segíthetnek berendezési

29. kép. Mária arca. Feltárt, retusált, kész állapot.

30. kép. Mária arca. Retusált, kész állapot. UV-lumineszcens felvétel.

tárgyak azonosításában, egy együttesen belül való összetartozásuk igazolásában. Sokszor halljuk azt a népszerű és elterjedt megjegyzést, hogy a dokumentációban benne vannak az információk. Viszont, ha figyelembe vesszük, hogy csak az elmúlt 100 esztendőben, de még napjainkban is, miként alakulnak át és változnak intézmények, műemlék-tulajdonosok, levéltárak és különböző őrzési helyek, igencsak elbizonytalanodunk a restaurátori dokumentációk sorsát illetően. A tanúfoltok a tárgyon hagyott dokumentációk. Helyüket jól kell megválasztani, hogy valamennyi réteg jelen legyen, értékelhető módon, aránylag jó állapotban. Attól sem kell megriadni, ha az összkép érdekében szükségszerű a többrétegű tanúfoltok felületét visszafogott retussal beilleszteni környezetükbe, hogy ne legyenek kirívóak. Nem a restaurátori tudást vagy beavatkozást hivatottak hangsúlyozni, hanem az avatott szem vagy a jövőbeni kutató, restaurátor számára kell az információt tovább vigenek. A retusált tanúfoltot is megtalálja a jövőbeni kutató, szakember, és igencsak fog örülni a számára is fenntartott lehetőségnek. Az udvarhelyi oltáron több tucat tanúfoltot hagytunk, a látványban hangsúlyosakat, zavarókat a környezethez illeszkedve retusáltuk.

Egy utolsó gondolat erejéig az UV-lumineszcens felvételek fontosságára hívjuk fel a figyelmet. A régi, és valamennyi szakember számára jól ismert módszert, általában a kutatásnál, a különbözőképpen megöregedett lakkok,

bevonatok azonosításánál, különböző pigmentek vizsgálatánál, a tisztítási folyamatnál és még számos helyen alkalmazzák. Azzal a gondolattal bővítenénk a felsorolást, hogy mennyire fontos a kész, kiegészített, retusált állapotról készített UV-lumineszcens felvétel. Ezzel lehet vallasni a tárgyat (és a restaurátort), mérlegelni a beavatkozás mértékét, jogosultságát, hitelességét (29-30. kép).

IRODALOM

BOROSS Fortunát: Az erdélyi ferencrendiek. Kolozsvár, 1927.

HERMANN Gusztáv: Székelyudvarhely, műemlékek. Székelyudvarhely, é.n.

KOVÁCS Árpád: A székelyudvarhelyi ferences templom. Székelyudvarhely, 2007.

MUCKENHAUPT Erzsébet (2007): A csíksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely. Kiállítás katalógus, Csíki Székely Múzeum. A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette: Muckenhaupt Erzsébet. Csíkszereda.

ORBÁN Balázs: A Székelyföld leírása. Pest, 1868.

P. GYÖRGY József (1930): A ferencrendiek élete és működése Erdélyben. Kolozsvár.

SABAU, Nicolae: Metamorfoze ale barocului transilvanean I-II. Cluj, 2002-2006.

TÖVISSI Júlia (2015): Lüstztertechnika ezüst alapon a 18. századi recepteskönyvekben, In: ISIS Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 15. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely. pp. 20–29.

VEÖREÖS András: XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. In: Építés, építészettudomány, 2005.

WEISZ Attila (2007): Székelyudvarhely, ferences templom és kolostor. In: Száz erdélyi műemlék. Szerk: Kirizsán Imola – Dr. Kovács András – Dr. Szabó Bálint – Takács Enikő, Kolozsvár, pp. 367–369.

Mihály Ferenc

Fa- bitorrestaurátor művész

545500 Sovata, str. Liniștei nr. 26

Mobil: +40-745-850-102

E-mail: fmihaly@digicom.ro